

[B] **“DE EERSTE GOOI NAAR POËZIE”.
“GERICHTE GEDICHTEN” VAN WILLEM JAN OTTEN**

In *Onze Lieve Vrouwe van de Schemering*, een bundel intrigerende essays over de raakvlakken tussen poëzie en religie, vraagt Willem Jan Otten zich af of een gebed op papier eigenlijk wel een gebed genoemd kan worden. Hij zegt: “Zolang het Onze Vader niet gericht wordt tot het onzichtbare oor, is het een tekst. En een tekst richt zich, zodra iemand hem leest, tot de lezer.” Otten sluit zijn overpeinzing af met een gedicht, dat hij de dwarse titel ‘Geen gebed’ heeft meegegeven, terwijl de aangesproken figuur overduidelijk van goddelijke origine is: “Hoeveel weet ik van u // Zoveel als het zoontje / dat ligt in het gedicht en wijst naar de wolken / weet van de dichter / die naast hem ligt // (...) Zoveel als de oude koning / op de dag van zijn troonsafstand / weet van zijn liefste laatste dochter / als die niet zegt wat hij horen wil // (...) Ik weet van u kortom heel veel / zij het altijd nog minder dan de kerkvader / toen die in zijn Belijdenissen schreef // dat als u tegenover hem kwam zitten / daar recht tegenover hem / hij u zou vragen wanneer u kwam.”

Dit gedicht keerde vrijwel ongewijzigd terug in de bundel *Welkom* (2008) en is tevens opgenomen in *Gerichte gedichten* (2011), maar moet het nu stellen zonder die prikkelende, waarschuwendende titel. Het is wel geestig om te weten dat Otten dit gedicht geschreven heeft, toen hij van de Universiteit Utrecht een eredoctoraat in de godgeleerdheid ontving. Nu is *weten* inderdaad het sleutelwoord in het gedicht, maar kennis of geleerdheid hebben bitter weinig met *geloof* te maken. Bovendien maakt Otten in zijn opsomming duidelijk dat hij zijn godskennis ook uit andere dan Bijbelse bronnen bij elkaar heeft gesprokkeld. En zo schuiven Nijhoff, Shakespeare en zelfs de heidense Homerus aan bij de geleerde kerkvader Augustinus, die naar eigen zeggen God niet eens zou herkennen als Hij recht tegenover hem kwam zitten. Geen gebed dus, dit gedicht. Eerder een reeks gerichte confessies.

Nu is het opmerkelijk dat Otten ons – via Emily Dickinson, van wie hij een gedicht als motto opneemt – toch weer in de richting van het bidden stuurt. Zij zegt (in de vertaling van Otten): “Bidden is het beetje gereedschap / Waar Mensen mee haken /

Naar Aanwezigheid – hen ontzegd. / Zij smijten ermee hun Sprake // – In ’t Oor van God – / En hoort Hij hen soms aan – Dan verbeeldt dat het Masjien / Waaruit Bidden kan bestaan.” De verbeelding is hier dus het machientje dat – dankzij een luisterend oor – een gebed mogelijk maakt. Bijna terloops worden poëzie en religie binnen hetzelfde domein getrokken, naar de binnencategorie van de verbeelding. Ook poëzie heeft een luisterend oor nodig, waarbij dichter en lezer – al is het maar voor even – stuivertje wisselen. De consequentie hiervan is dat de lezer, voor de duur van het gedicht, zijn eventuele ongelooft moet opschorten. Anders kan hij het rijk der verbeelding niet binnengaan.

Hierop voortbordurend schrijft Otten, in het programmatische openingsgedicht van de bundel: “Ik ben gezegd en afgeduwd / en kom uw lezen ingedreven. / Biezen zinnen biddend riet. // (...) Stroomafwaartse – zo u tot mij zweeg / dreef ik te vinden aan op u.” De ik-figuur identificeert zich hier met Mozes, dat beroemde Hebreeuwse jongetje dat in een biezen mandje te vondeling werd gelegd, tussen de rietkragen van de Nijl. Is het toen al begonnen, die “eerste gooi naar poëzie”? In elk geval wordt deze geschrevene gevonden, eerst door de dochter van de Farao, maar ten slotte ook door de grote Stroomafwaartse, de God van Abraham, Izaak en Jakob. En als deze God al zwijgt, dan is er sprake van *gericht* zwijgen, wat een synoniem van *luisteren* is.

In *Het wonder van de losse olifanten* (“Een rede tot de ontwikkelden onder de verachters van de christelijke religie”) zei Otten: “Misschien is een bekering wel een omkering, wie zal het zeggen. Vlieger wordt vliegeraar, schrijver wordt geschrevene, doel wordt begin.” Vondeling wordt geroepene en iemand die als jongen van elf steentjes ketst op het water wordt opgewacht: “U stond daar al. Aan zwarte wateren / wacht u op de eerste gooi naar poëzie.” Het is duidelijk dat Otten een web van betekenissen weeft, waarbij de ankerpunten – soms met terugwerkende kracht – religieus van aard zijn.

Dat kan een struikelpunt vormen voor de niet ingewijde lezer, die allicht wel eens een Bijbelse allusie over het hoofd zal zien. Bovendien vind ik dat Otten er soms wel iets te gemakkelijk een Bijbelplaats bijhaalt. Als de innerlijke urgentie ontbreekt, is het effect averechts (“laat nu uw oude

dienstknecht gaan”, als afsluiting van een min of meer mislukt uitstapje met de oude, al zieke vaderfiguur is ongeloofwaardig).

Gelukkig heeft Otten zijn onbevangeheid niet verloren en is hij een meester in het hanteren van verschillende stijlregisters. Zo kan een zwaarwegende thematiek – de dood van een dochtertje, vlak na haar geboorte – luchtig worden getoonzet, zonder dat dit iets afdoet aan de intensiteit: “U bent geen typ voor kinderloos / toch zou ons meisje sterven / voor het daglicht zag, / negentien achtenzeventig, / zeven en twintig november, / kijk maar in uw handpalm na.” Dat is van een bijna jaloers makende vertrouwelijkheid. Maar het kan nog gewaagder.

Een enkele keer volgt Otten – die ondanks het reflectieve karakter van zijn poëzie een uitgesproken lijfelijk en zintuiglijk dichter is – het stramien van sommige mystici, die hun geloofservaringen vormgaven in een erotisch idioom. In ons taalgebied is de middeleeuwse dichteres Hadewych het bekendste voorbeeld. Geheel in die trant schrijft Otten, naar aanleiding van wat een persoonlijke Pinksterervaring moet zijn geweest: “Ik liet mij los / en werd subiet de enige / die losgelaten was, / ik uitgestorte dwarrel / richting einde / van de warme wind, / ik net zo onbedaarlijk vrij / als tussen laatste ruk / en kreunend klaar”. De uitstorting van de Heilige Geest als een orgastische sensatie, die ten slotte uitmond in het besef: “U ging eraan om te bestaan.”

Zó sprankelend en onbevange kan geloofstaal dus zijn. Niet gehinderd door dogmatische ballast of reformatorische conventies gaat Otten als een ontdekkingsreiziger op weg, waarbij het lijkt alsof hij elk sprietje en steentje van het Beloofde Land voor het eerst onder ogen krijgt. En dat land is – geografisch gesproken – grenzeloos.

“God kennen is onmogelijk”, zo zei Gerard Reve ooit, “maar Hem ervaren komt wel voor.” Daarvan doet deze bundel – dankzij het machientje van de verbeelding – op indrukwekkende wijze verslag.

ANNEKE REITSMA

WILLEM JAN OTTEN, *Gerichte gedichten*, Van Oorschot, Amsterdam, 2011, 56 p.